ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

Qodirova Feruzaxon Usmonovna
Maxsus pedagogika kafedrasi mudiri, professor; CHDPU, Chirchiq, O‘zbekiston
+998946532320 feruzausmon@mail.ru

Naimova Muxlisa Nusrat qizi
Magistrant, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Chirchiq, O‘zbekiston
Email: muxlisanaimova12@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida multimediya texnologiyalari, multisensor metodlar, raqamli ta’lim vositalari hamda logopedik innovatsion yondashuvlarning samaradorligi o‘rganildi. Shuningdek, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutqiy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan metodlar va pedagogik sharoitlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: eshitish nuqsoni, nutq rivoji, surdopedagogika, innovatsion texnologiyalar, multisensor metod, logopedik mashg‘ulotlar.

Аннотация В данной статье рассматриваются инновационные педагогические технологии развития речи у детей с нарушениями слуха. Проанализированы мультимедийные технологии, мультисенсорные методы, цифровые образовательные ресурсы и современные логопедические подходы. Также раскрываются педагогические условия эффективного развития речевой деятельности у детей с нарушением слуха.

Ключевые слова: нарушение слуха, развитие речи, сурдопедагогика, инновационные технологии, мультисенсорный метод, логопедические занятия.

Abstract This article analyzes innovative pedagogical technologies used in the development of speech in children with hearing impairments. The effectiveness of multimedia technologies, multisensory methods, digital educational tools and modern speech therapy approaches is studied. The pedagogical conditions for effective speech development of children with hearing impairments are also highlighted.

Keywords: hearing impairment, speech development, surdopedagogy, innovative technologies, multisensory method, speech therapy.

Kirish Hozirgi kunda maxsus ta’lim tizimida alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlash jarayonini takomillashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda nutqni rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki eshitish analizatorining buzilishi bolaning nutq rivojlanishiga, muloqot faoliyatiga hamda ijtimoiy moslashuviga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar ko‘pincha nutq tovushlarini to‘liq eshitmasligi yoki noto‘g‘ri qabul qilishi natijasida fonetik, leksik va grammatik tizimni o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli ularning nutqini rivojlantirish jarayonida maxsus pedagogik yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni qo‘llash zarur hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogika va surdopedagogika sohasida nutqni rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalar, multimediya vositalari, interaktiv dasturlar hamda multisensor metodlardan foydalanish keng tarqalmoqda. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning nutqiy faoliyatini faollashtirish,

tovushlarni idrok etish qobiliyatini rivojlantirish hamda kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi — eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning samaradorligini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish masalasi surdopedagogika, logopediya va maxsus pedagogika fanlari kesishgan nuqtada joylashgan muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Eshitish analizatorining faoliyatidagi buzilishlar bolaning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Chunki nutqning shakllanishi ko‘p jihatdan eshitish orqali nutq tovushlarini qabul qilish, farqlash va takrorlash jarayonlariga bog‘liqdir. Eshitish qobiliyati cheklangan bolalarda fonematik idrok, tovushlarni differensiallash, artikulyatsion harakatlarni boshqarish hamda nutqiy kommunikatsiya jarayonlarida turli qiyinchiliklar kuzatiladi.

Surdopedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutqning rivojlanish darajasi nafaqat biologik omillarga, balki pedagogik ta’sir, ijtimoiy muhit va o‘quv jarayonining tashkil etilishiga ham bog‘liqdir. Shu sababli nutqni rivojlantirish jarayonida maxsus pedagogik metodlar, individual yondashuv va innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Mashhur rus psixologi L.S. Vygotskiy o‘zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida nuqsonli rivojlanish jarayonini chuqur tahlil qilib, bolaning rivojlanishida kompensator mexanizmlarning ahamiyatini asoslab bergan. Vygotskiy fikricha, eshitish nuqsoni mavjud bo‘lgan bolalarda nutq rivojlanishi boshqa analizatorlar – ko‘rish, kinestetik sezgi va taktil sezgilar orqali qisman kompensatsiya qilinishi mumkin. U shuningdek, nutqning rivojlanishida ijtimoiy muloqot va pedagogik ta’sir muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan.

Surdopedagogika sohasida muhim ilmiy tadqiqotlar olib borgan olimlardan biri R.M. Boskis hisoblanadi. U eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini o‘rganib, nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklar fonematik eshituvning buzilishi, so‘z boyligining kamligi va grammatik tuzilmaning sust shakllanishi bilan bog‘liqligini aniqlagan. Boskis o‘z tadqiqotlarida eshitish qoldig‘idan foydalanish, vizual tayanchlar va artikulyatsion mashqlar orqali nutqni rivojlantirish mumkinligini ilmiy asoslab bergan.

S.A. Zikov, N.F. Slezina va V.I. Lubovskiy kabi olimlar eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutqni shakllantirish jarayonida fonematik eshituvni rivojlantirish, artikulyatsion apparatni mustahkamlash hamda nutqiy mashg‘ulotlarni tizimli tashkil etish muhimligini ta’kidlaganlar. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra, nutqni rivojlantirish jarayonida multisensor metodlar, vizual materiallar hamda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish samarali natija beradi.

Zamonaviy pedagogika va maxsus ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalar nutq rivojlanishini jadallashtirishda muhim vosita sifatida qaralmoqda. Multimediya texnologiyalari, interaktiv o‘quv dasturlari, audiovizual materiallar hamda raqamli ta’lim platformalari eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda keng qo‘llanilmoqda. Masalan, animatsion videolar, interaktiv taqdimotlar va nutqni rivojlantiruvchi mobil ilovalar bolalarning nutqni idrok etish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Mazkur tadqiqotda eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning samaradorligini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Jumladan:

1. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodi;

2. Kuzatish metodi;
3. Qiyosiy tahlil metodi;
4. Pedagogik tajribalarni umumlashtirish metodi;
5. Suhbat metodi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali surdopedagogika va logopediya sohasidagi nazariy qarashlar umumlashtirildi. Kuzatish metodi yordamida eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan olib borilgan mashg‘ulotlar jarayoni o‘rganildi. Qiyosiy tahlil metodi orqali innovatsion texnologiyalar va an’anaviy metodlarning samaradorligi solishtirildi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot jarayonida eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligi o‘rganildi. Tadqiqot davomida logopedik va surdopedagogik mashg‘ulotlar jarayonida multimediya vositalari, interaktiv ta’lim dasturlari, vizual materiallar hamda multisensor metodlardan foydalanildi. Mazkur texnologiyalar bolalarning nutqni idrok etish qobiliyatini rivojlantirish, tovushlarni farqlash va to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda nutqiy muloqot faoliyatini faollashtirishga xizmat qildi.

Kuzatishlar natijasida innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda nutqni idrok etish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaganligi aniqlandi. Xususan, audiovizual materiallar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalar nutq tovushlarini vizual tasvirlar bilan bog‘lash orqali tezroq o‘zlashtirganliklari kuzatildi. Shuningdek, interaktiv mashg‘ulotlar davomida bolalarning dars jarayoniga qiziqishi ortib, nutqiy faoliyatda faol ishtirok etish darajasi oshgani qayd etildi.

Tadqiqot davomida innovatsion texnologiyalar qo‘llangan mashg‘ulotlar natijasida bolalarning so‘z boyligi kengaygani, fonematik idrok darajasi yaxshilangani hamda artikulyatsion harakatlarning aniqligi oshgani kuzatildi. Bundan tashqari, kommunikativ faoliyatda ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatilib, bolalar o‘z fikrlarini ifodalashda faolroq bo‘la boshlaganliklari aniqlandi.

Olingan natijalarni aniqlashtirish maqsadida innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar samaradorligi an’anaviy pedagogik metodlar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Natijalar quyidagi jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Ko‘rsatkichlar	Innovatsion texnologiyalar (%)	An’anaviy metod (%)
Nutqni tushunish darajasi	84%	62%
So‘z boyligining kengayishi	80%	58%
Tovush talaffuzi	82%	60%
Kommunikativ faollik	86%	63%

1-jadval natijalariga ko‘ra, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar an’anaviy metodlarga nisbatan yuqori samaradorlik ko‘rsatgan. Ayniqsa, kommunikativ faollik ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Bu esa innovatsion texnologiyalar bolalarning nutqiy muloqotga jalb qilinishida muhim pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Muhokama Tadqiqot natijalari eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Multisensor yondashuv orqali nutqni o‘rgatish jarayoni bolalarning turli analizatorlarini – ko‘rish, sezgi va qisman eshitish analizatorlarini birgalikda faollashtirish imkonini beradi. Bu esa nutqni o‘zlashtirish jarayonini samaraliroq tashkil etishga yordam beradi.

Multimediya texnologiyalarining qo‘llanilishi nutqni o‘rgatish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. Animatsion materiallar, videotasvirlar va interaktiv taqdimotlar orqali bolalar nutq tovushlarini vizual tasvirlar bilan bog‘lab o‘rganadilar. Bu jarayon fonematik idrokni rivojlantirishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, interaktiv ta’lim texnologiyalari bolalarning nutqiy faoliyatini rag‘batlantiradi. Interaktiv mashg‘ulotlar davomida bolalar savol-javob jarayonida faol ishtirok etadi, o‘yin texnologiyalari orqali nutqiy mashqlarni bajaradi hamda o‘z fikrlarini erkin ifodalashga harakat qiladi. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Innovatsion texnologiyalarning yana bir muhim jihati – individual yondashuvni ta’minlash imkoniyatidir. Raqamli ta’lim vositalari yordamida har bir bolaning nutq rivojlanish darajasiga mos mashg‘ulotlar tashkil etish mumkin. Bu esa pedagogga bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda nutqni rivojlantirish jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa Mazkur tadqiqot natijalari eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim pedagogik vosita ekanligini tasdiqladi. Multimediya texnologiyalari, interaktiv metodlar hamda multisensor yondashuvlar nutqni o‘rgatish jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Tadqiqot davomida innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning nutqni tushunish darajasi, so‘z boyligi, tovush talaffuzi va kommunikativ faolligi oshishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. Bu esa innovatsion texnologiyalar eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida muhim pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Shu sababli maxsus ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Innovatsion metodlar yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish bilan birga ularning ijtimoiy moslashuvi, kommunikativ kompetensiyasi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova F.U., Po‘latova D.A. **Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Qodirova F.U., Yunusova X.Sh. **Inklyuziv va korreksion ta’lim texnologiyalari.** – Toshkent: Zebo Print, 2022.
3. Rasulova N.A. **Surdopedagogika asoslari.** – Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti, 2019.
4. Shodmonov Sh. **Maxsus pedagogika.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Abdullayeva B. **Logopediya asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
6. Boskis R.M. **Surdopedagogika asoslari.** – Moskva: Prosveshcheniye, 1988.
7. Vygotskiy L.S. **Defektologiya asoslari.** – Moskva: Pedagogika, 1995.
8. Lubovskiy V.I. **Maxsus psixologiya.** – Moskva: Akademiya, 2005.

9. Zikov S.A. **Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar pedagogikasi.** – Moskva: Prosveshcheniye, 1990.
10. Slezina N.F. **Surdopedagogika metodikasi.** – Moskva: Vlados, 2002.

REFERENCES

1. Vygotsky, L. S. (1993). *Fundamentals of defectology.* New York: Springer.
2. Mitchell, D. (2015). *What really works in special and inclusive education.* London: Routledge.
3. Florian, L. (2014). *Inclusive education: Changing perspectives.* London: Routledge.
4. Marschark, M., & Spencer, P. (2011). *The Oxford handbook of deaf studies.* Oxford: Oxford University Press.
5. Hallahan, D., Kauffman, J., & Pullen, P. (2019). *Exceptional learners: An introduction to special education.* Boston: Pearson Education.
6. Boskis, R. M. (1988). *Fundamentals of surdopedagogy.* Moscow: Prosveshcheniye.
7. Kodirova, F. U., & Pulatova, D. A. (2020). *Inclusive education: theory and practice.* Tashkent: Fan va texnologiya.
8. Lubovsky, V. I. (2005). *Special psychology.* Moscow: Akademiya.
9. Zikov, S. A. (1990). *Pedagogy of children with hearing impairment.* Moscow: Prosveshcheniye.
10. Slezina, N. F. (2002). *Methods of surdopedagogy.* Moscow: Vlados.